

Процесуальні особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану в Україні

Чайка Роман Анатолійович¹

Опубліковано	Секція	УДК
30.06.2025	Право	343.1(477)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15882750>

Анотація. У статті здійснено всебічний аналіз особливостей здійснення слідчих (розшукових) дій в умовах дії воєнного стану як одного з різновидів особливих правових режимів. Автор акцентує увагу на трансформації механізмів кримінального процесу під впливом факторів воєнної небезпеки, руйнування інфраструктури, обмеженої територіальної юрисдикції та недоступності певних об'єктів. Зосереджено увагу на зміні підходів до проведення огляду місця події в бойових умовах: супровід слідчих військовими, залучення саперів, фіксація результатів за допомогою роботизованих систем, безпілотних літальних апаратів, засобів відеозапису та комп'ютерного моделювання. Розглянуто також доцільність фрагментарного складання протоколу різними членами слідчої групи із подальшим його об'єднанням в єдиний процесуальний документ.

Особливу увагу приділено проблематиці участі понятих та можливості їх незалучення за умови загрози життю або відсутності доступу до осіб, які можуть виконувати їх функції. Обґрунтовано необхідність використання безперервної технічної фіксації слідчих дій як альтернативної гарантії їх законності. Аналізується допустимість проведення впізнання трупів у спрощеній процедурі – за фото- чи відеоматеріалами, а також у ситуаціях масової загибелі. Окремо розглянуто труднощі призначення судових експертиз за відсутності слідчого судді, а також проблематику фіксації, збереження та допустимості доказової інформації, отриманої у виняткових умовах.

Сформульовано висновок про необхідність удосконалення кримінального процесуального регулювання із врахуванням актуальних викликів, зокрема через розширення дискреційних повноважень слідчих і прокурорів у частині фіксації та ініціювання окремих слідчих дій, із дотриманням балансу між оперативністю досудового розслідування та дотриманням прав учасників провадження

Ключові слова: досудове розслідування, воєнний стан, відеофіксація, слідчі дії, слідча група, процесуальна фіксація, впізнання, експертиза, доказовий процес

Procedural specifics of conducting investigative (search) actions under martial law in Ukraine

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the specific features of conducting investigative (search) actions under martial law as a type of special legal regime. The author emphasizes the transformation of criminal procedural mechanisms influenced by

¹ Кандидат юридичних наук, завідувач кафедри права, Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського, Міжрегіональна академія управління персоналом, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9366-832X>

factors such as military threats, destruction of infrastructure, limited territorial jurisdiction, and inaccessibility of certain locations. The study focuses on the shift in approaches to conducting crime scene inspections in combat conditions: investigative teams accompanied by military personnel, the involvement of sappers, documentation of results through robotic systems, unmanned aerial vehicles, video recording, and computer modeling. The article examines the feasibility of fragmentary protocol drafting by different members of the investigative team with subsequent integration into a unified procedural document.

Special attention is given to the issue of witness participation and the possibility of their absence due to life-threatening conditions or lack of available neutral parties. The necessity of uninterrupted technical recording of investigative actions is substantiated as an alternative safeguard of their legality. The admissibility of simplified corpse identification—using photo or video images—and procedures in cases of mass casualties is analyzed. The article also addresses the difficulties of appointing forensic examinations in the absence of an investigating judge, as well as the challenges of recording, preserving, and admitting evidentiary information obtained under exceptional conditions.

The conclusion highlights the need to improve criminal procedural regulation in response to current challenges, particularly by expanding the discretionary powers of investigators and prosecutors regarding the documentation and initiation of individual investigative actions while maintaining a balance between the efficiency of pre-trial investigation and the protection of participants' rights.

Keywords: pre-trial investigation, martial law, video recording, investigative actions, investigative team, procedural documentation, identification, forensic examination, evidentiary process.

Вступ

Воєнний стан як особливий правовий режим істотно модифікує функціонування механізмів кримінального провадження, зокрема – порядок і умови здійснення слідчих (розшукових) дій. Зміна умов, у яких реалізуються базові процесуальні інструменти (обшук, огляд, впізнання, допит, призначення експертизи), вимагає переосмислення як нормативної моделі їх регламентації, так і практичної імплементації в обстановці, що характеризується оперативною нестабільністю, загрозою для життя учасників та відсутністю доступу до базових інфраструктурних компонентів системи правосуддя.

Значну увагу дослідженню слідчих дій в умовах воєнного стану приділяли О. Марченко, М. Цуцкірідзе, О. Парфило, І. Твердохліб, О. Лузакова та інші вітчизняні науковці, які у своїх працях окреслювали окремі аспекти проведення огляду місця події, використання спеціальних технічних засобів, організації допитів та процесуальної фіксації. Проте більшість публікацій зосереджуються на конкретних процесуальних інститутах або індивідуальних проблемах, не формуючи цілісного уявлення про трансформацію механізму слідчих дій як системного явища під впливом обмежень, зумовлених війною. Водночас залишається недостатньо з'ясованим питання меж допустимих відхилень від загального порядку проведення слідчих (розшукових) дій, правової природи тимчасової заміни повноважень слідчого судді, критеріїв допустимості доказів, отриманих в особливих умовах.

Метою даної статті є аналіз чинного правового регулювання окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі в умовах воєнного стану, встановлення процедурних та доказових ризиків, пов'язаних з їх реалізацією, а також вироблення пропозицій щодо удосконалення нормативного забезпечення у сфері досудового розслідування за особливих правових режимів.

Результати

Ефективне застосування процесуальних засобів доказування, передбачених чинним кримінальним процесуальним законодавством, зокрема слідчих (розшукових) дій, становить функціональну умову реалізації цілей кримінального провадження, окреслених у статті 2 КПК України. Специфіка цих дій зумовлює посилену нормативну детермінованість щодо порядку, часу і підстав їх проведення. В умовах воєнного стану, внаслідок трансформації правового режиму, окремі загальні обмеження процесуального характеру, встановлені, зокрема, у п. 4 ст. 223 КПК України щодо заборони на проведення слідчих (розшукових) дій у нічний час, були суттєво модифіковані. Законодавець передбачив правову можливість їх здійснення у цілодобовому режимі за наявності ознак невідкладності або при застосуванні спеціального порядку досудового розслідування, встановленого ст. 615 КПК України [1]. Указані процесуальні новації породжують низку прикладних проблем, що потребують теоретико-правового узагальнення у контексті забезпечення прав учасників кримінального провадження, дотримання принципу пропорційності та належного процесу.

Огляд місця події належить до числа початкових слідчих (розшукових) дій, що мають ключове значення для встановлення обставин кримінального правопорушення та забезпечення цілісності джерел доказової інформації. Необхідність його проведення в мінімально короткий термін після надходження первинного повідомлення про злочин є аксіоматичною з точки зору криміналістичної тактики. Як слушно зауважує І. Твердохліб, своєчасність реагування у виняткових обставинах безпосередньо корелює з повнотою та достовірністю отриманих відомостей, що зумовлює ефективність подальших етапів досудового розслідування [2].

Правовий механізм, передбачений частиною 3 статті 214 Кримінального процесуального кодексу України, допускає проведення огляду місця події до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) за наявності ознак невідкладності. Такий підхід відповідає сучасному розумінню функціональної доцільності первинних слідчих дій у ситуаціях, що супроводжуються підвищеним ризиком втрати доказової інформації [1]. Нормативне регулювання процедури огляду місця події, передбачене статтями 223 та 237 КПК України, загалом не викликає істотних правових суперечностей. Водночас ефективність реалізації цього механізму на практиці суттєво залежить від зовнішніх обставин, зокрема умов воєнного стану, запровадженого внаслідок збройної агресії проти України. Особливий правовий режим зумовив трансформацію порядку ініціювання досудового розслідування в умовах обмеженого доступу до телекомунікаційної інфраструктури або втрати зв'язку.

За загальним правилом, передбаченим частиною 1 статті 214 КПК України, досудове розслідування вважається офіційно розпочатим із моменту внесення відповідних даних до ЄРДР. Проте в умовах, коли такий доступ є тимчасово неможливим (наприклад, через бойові дії чи технічні збої), допускається застосування спеціального процесуального механізму. Він полягає у винесенні мотивованої постанови дізнавачем, слідчим або прокурором про початок досудового розслідування, що фіксує відповідний факт у письмовій формі. Зазначений підхід підтверджено в Інформаційному листі Верховного Суду від 3 березня 2022 року, де вказано, що така постанова може визнаватися належним підтвердженням початку розслідування за умови обґрунтованої неможливості внесення даних до ЄРДР [3, п. 2]. З метою забезпечення прозорості й повноти документування, доцільно передбачити у змісті такої постанови не лише відомості, передбачені частиною 5 статті 214 КПК України, а й чітке обґрунтування технічних причин неможливості доступу до реєстру.

З урахуванням процесуальних гарантій заявника, зокрема його права на отримання витягу з ЄРДР, обґрунтованою виглядає пропозиція І. Черниченка та А. Мацоли щодо обов'язку органу досудового розслідування надати копію постанови про початок

розслідування у випадку неможливості формування відповідного витягу – не пізніше ніж протягом 24 годин з моменту її винесення [4]. У свою чергу, внесення відомостей до ЄРДР у таких ситуаціях має здійснюватися невідкладно після відновлення технічного доступу до системи.

Зокрема, обмеження доступу органів досудового розслідування до тимчасово окупованих територій унеможливує проведення огляду місця події в низці кримінальних проваджень. За умов, коли така дія є технічно здійсненною, її реалізація супроводжується суттєвими змінами тактичного формату: присутність підрозділів Збройних Сил України, залучення спеціалістів-вибухотехніків, використання бронезахисного спорядження та мінімізація часу перебування на місці фіксації події. У таких ситуаціях огляд набуває вузько функціонального характеру, спрямованого на констатацію ознак правопорушення з наступною евакуацією учасників процесуальної дії з небезпечної зони [4].

Військові конфлікти, надзвичайні ситуації техногенного або екологічного характеру, а також загроза терористичних актів створюють особливі умови для проведення огляду місця події, у яких принцип забезпечення безпеки учасників процесуальної дії набуває пріоритетного значення. Як справедливо зазначає О. Марченко, динамічність обстановки та висока ймовірність прямої шкоди життю й здоров'ю осіб, залучених до слідчих дій, зумовлюють потребу в переосмисленні технічного інструментарію, що використовується при фіксації первинних слідів злочину [5].

На цьому тлі доцільним видається впровадження високотехнологічних засобів дистанційного спостереження та збору доказової інформації. Зокрема, безпілотні літальні апарати, системи супутникової навігації, а також комп'ютерно-сферичні панорами (3D-моделювання місця події) можуть виступати як альтернативні або додаткові способи документування матеріальних слідів правопорушення у просторово складних або потенційно небезпечних середовищах.

Сучасні роботизовані комплекси, як-от «CALIBER MK4 Large EOD» (ICOR Technology Inc.) та «710 Kobra» (Endeavor Robotics), згідно з оцінкою О. А. Парфила, забезпечують можливість дистанційного фотографування, відеофіксації та вилучення біологічних або інших матеріальних об'єктів, що становлять доказове значення [6, с. 94]. Ці технічні рішення дають змогу здійснювати процесуальну фіксацію у зонах з високим рівнем ризику без безпосередньої присутності слідчого або інших учасників огляду, що відповідає як критеріям безпеки, так і вимогам до достовірності збирання доказів.

Впровадження зазначених засобів у практику кримінального провадження потребує належної нормативної інтеграції та методологічного обґрунтування з урахуванням принципів допустимості доказів, стандартів технічного документування та процесуальних гарантій учасників провадження.

Правова конструкція, закріплена у статтях 104–107 КПК України, передбачає використання технічних засобів виключно для фіксації перебігу слідчих (розшукових) дій, але не охоплює ситуації, коли ці засоби виступають інструментом безпосереднього виконання процесуальних операцій [1]. Ця обмежувальна редакція не узгоджується з викликами, що постають у разі здійснення огляду місця події в умовах підвищеної загрози життю або фізичній недосяжності об'єкта огляду для слідчого. У таких ситуаціях дистанційно керовані робототехнічні комплекси забезпечують єдино можливий спосіб отримання релевантної інформації, попри опосередкований характер її сприйняття суб'єктом провадження.

Застосування таких технологій не повинне розглядатися як альтернатива процесуальним гарантіям, а як інструмент їх забезпечення за умов, коли класичні форми здійснення дій є непридатними або юридично ризикованими. У цьому контексті особливої актуальності набуває ч. 7 ст. 223 КПК України, яка легітимізує проведення

слідчих дій без участі понятих за умови використання безперервного відеозапису [7]. Такий підхід дає змогу мінімізувати процесуальні ризики та зменшити кількість суб'єктів, присутніх у небезпечному середовищі, не порушуючи при цьому засад змагальності та об'єктивності досудового розслідування.

Окремої уваги потребує організаційний аспект реалізації огляду місця події у випадках, коли об'єктом дослідження виступає просторово розгалужена або інфраструктурно складна територія. У подібних умовах значно ускладнюється забезпечення процесуальної повноти та оперативності дії. Вирішальне значення в таких випадках має не лише створення слідчої групи, а й визначення її структури, функціональної логістики та управлінських повноважень. Успішне проведення огляду великомасштабного об'єкта вимагає чіткої регламентації процедур координації, фіксації і внутрішньої комунікації між залученими суб'єктами, що, в умовах особливих правових режимів, набуває особливої юридичної ваги.

Уніфікований підхід до фіксації процесуальних дій, передбачений пунктом 2 частини 3 статті 104 КПК України, орієнтований на створення цілісного, структурованого послідовного протоколу як основного процесуального документа, що відображає хід і результати слідчої (розшукової) дії. Однак за умови просторової фрагментації об'єкта огляду, особливо при залученні кількох оперативних підрозділів, така конструкція втрачає функціональну ефективність. У випадках, коли одночасно декілька слідчих здійснюють автономні пошуково-пізнавальні дії на окремих ділянках місцевості, доцільною є модель децентралізованого документування – із подальшим інтегруванням індивідуальних протоколів у зведений процесуальний акт, оформлений керівником слідчої групи.

У специфічних обставинах, пов'язаних із загрозами бойового характеру, високим рівнем руйнування об'єкта огляду або техногенними чинниками (наприклад, наявністю радіоактивного забруднення чи хімічної небезпеки), традиційна процедура документування втрачає практичну здійсненність. У такому випадку фактична фіксація змісту дії набуває фрагментарного, «чернеткового» формату, реалізованого шляхом використання аудіо- та відеотехнологій, фотозйомки, просторових схем, диктофонних нотаток, а також «відеоакустичних чернеток», які акумулюють первинну інформацію на місці [8, с. 297].

Складні умови бойового середовища зумовили інституалізацію відступу від загального правила, згідно з яким протокол має бути складено безпосередньо під час або відразу після проведення слідчої дії (ч. 1 ст. 106 КПК України). Згідно з абзацом 2 пункту 1 частини 1 статті 615 КПК України, у випадках, коли фізично неможливо скласти процесуальний документ одразу після дії, дозволяється технічна фіксація ходу її проведення доступними засобами – із відтермінованим складанням протоколу не пізніше 72 годин після завершення дії [7]. Закон не конкретизує тип технічних засобів (фото, відео чи аудіофіксація), однак акцентує на доступності і надійності таких засобів як способу збереження доказового матеріалу, що забезпечить легітимність подальшого формального документування.

У такий спосіб, нормативно визнано можливість зміщення акценту з формального протоколювання у реальному часі на техніко-опосередковану фіксацію, що дає змогу адаптувати процесуальні процедури до надзвичайних умов, не порушуючи при цьому засад допустимості доказів та процесуального порядку.

Запровадження Законом України № 2201-IX від 14.04.2022 р. можливості проведення обшуку або огляду житла чи іншого володіння особи без участі понятих становить істотну процесуальну новелу, що відображає адаптацію кримінального процесу до обставин дії особливого правового режиму. Згідно з положеннями абзацу 3 пункту 1 частини 1 статті 615 КПК України, таке відхилення від загального правила

допустиме у двох випадках: за об'єктивної неможливості забезпечити присутність понятих або у разі наявності потенційної загрози для їхнього життя чи здоров'я [5].

За загальним підходом, визначеним у ч. 7 ст. 223 КПК України, участь щонайменше двох понятих при здійсненні таких процесуальних дій, як обшук житла чи іншого володіння особи або обшук особи, є обов'язковою незалежно від того, чи здійснюється технічна фіксація. Поняті, хоча й визнані учасниками кримінального провадження згідно з п. 25 ст. 3 КПК України, залишаються нормативно не детермінованими щодо обсягу прав і обов'язків, що створює певну прогалину у процесуальному статусі цього суб'єкта. При цьому саме поняті виконують гарантійну функцію, пов'язану із забезпеченням прозорості та достовірності доказової діяльності органів досудового розслідування, з можливістю подальшого допиту в судовому засіданні як свідків фактичних обставин проведення слідчої дії.

Скасування обов'язкової участі понятих у виняткових ситуаціях передбачає заміну особистої присутності процесуально зацікавлених неупереджених осіб на технічно верифіковану безперервну відеофіксацію. Такий підхід, з одного боку, спрямований на зниження ризиків для життя і здоров'я цивільних осіб у зоні бойових дій, з іншого – вимагає суворого дотримання критеріїв достовірності, неперервності та цілісності технічного запису як способу документального підтвердження ходу та результатів процесуальної дії.

Водночас у чинному законодавстві фіксується відсутність універсального критерію оцінки допустимості залучення понятих – оцінка фактора небезпеки чи невідкладності ґрунтується на дискреції уповноваженої службової особи. Таке рішення має прийматися виключно за умов, коли об'єктивна реальність (зовнішнє середовище, бойова обстановка, оперативна обстановка) не дозволяє забезпечити залучення понятих без шкоди для їх безпеки. Змістовною ознакою цієї ситуації є не лише ризик, але й темп динамічної зміни обстановки, який унеможлиблює очікування або пошук відповідних осіб [5].

Окремої уваги заслуговує внутрішня непослідовність у законодавчій регламентації допустимих винятків. Так, КПК України встановлює заборону на проведення лише одного виду слідчої (розшукової) дії – слідчого експерименту – за умов загрози безпеці її учасників (ч. 4 ст. 240 КПК України), залишаючи при цьому відкритими питання щодо інших дій із подібним ступенем ризику [1]. Така фрагментарність нормативної логіки потребує подальшого системного узгодження з урахуванням єдиних критеріїв правової доцільності та безпекової обґрунтованості.

Особливості здійснення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану включають ситуації, коли фізичний доступ до місця події є ускладненим або повністю заблокованим через бойові дії, мінування територій або відсутність гарантій безпеки. У таких випадках проведення огляду трупа безпосередньо на місці виявлення є або обмеженим, або фактично неможливим. О. Марченко обґрунтовано вказує на поширеність ситуацій, коли орган досудового розслідування має інформацію про вчинення злочину та наявність загиблих, проте не може реалізувати процесуальне реагування у формі слідчої дії через зовнішні загрози [5].

Практика взаємодії слідчих підрозділів із військовим командуванням, як показує позиція М. С. Цуцкірідзе, передбачає попереднє узгодження доступу до небезпечної території. Якщо забезпечення фізичної безпеки не може бути гарантованим, вдаються до альтернативного способу – транспортування тіла до умовно безпечного місця з подальшим проведенням огляду [9, с. 149]. Такий підхід, хоч і відхиляється від класичної процедури огляду місця події, відповідає логіці адаптивного процесуального реагування на обставини форс-мажорного характеру.

В окремих випадках вилучення тіл загиблих забезпечується не представниками уповноважених органів, а сторонніми особами – зокрема, волонтерами, місцевими

жителами або родичами, що створює низку викликів для подальшої ідентифікації тіл, збереження слідів та фіксації обставин загибелі. Часткове врегулювання такої процедури міститься в Інструкції з пошуку та транспортування тіл (останків) загиблих, померлих (зниклих безвісти) під час проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей [10]. Проте нормативне забезпечення цих дій не охоплює всього спектра ситуацій, що виникають у бойових умовах, особливо при масовій загибелі осіб.

У цьому контексті правозастосовна практика потребує чіткішої процедури проведення впізнання тіл, вилучених поза межами місця події, а також формалізації способів документального підтвердження обставин їх транспортування. При масовій загибелі осіб, коли ідентифікація ускладнюється станом тіл або відсутністю прямих родичів, важливого значення набуває створення єдиного реєстру, забезпечення забору біологічних зразків, фото- та відеофіксація на етапі первинного виявлення останків, а також координація дій між слідчими, судово-медичними експертами та підрозділами сил оборони.

У статті 230 КПК України закріплено процесуальний порядок пред'явлення трупа для впізнання, який відсилає до вимог частин 1 та 8 статті 228 цього Кодексу. Такий механізм передбачає пред'явлення лише одного трупа для візуального розпізнання, без застосування принципу одночасного зіставлення, типовому для впізнання осіб чи предметів за ч. 2 ст. 228 КПК. Подібне обмеження ґрунтується на психологічних засадах – передусім для зменшення травматичного впливу на особу, яка впізнає загиблого. Однак в умовах масової загибелі, характерної для зон активних бойових дій або техногенних катастроф, зазначена модель не відповідає ані етико-психологічним, ані процесуально-практичним критеріям ефективності. Ознайомлення особи із десятками або навіть сотнями тіл, часто спотворених або фрагментованих внаслідок бойового ураження, не лише посилює психологічне навантаження, а й суттєво ускладнює ідентифікацію. За таких обставин пред'явлення тіл для впізнання за традиційною процедурою перетворюється на надмірно травматичний і малоефективний процес.

Доцільним вбачається коригування законодавчої моделі з урахуванням принципу процесуальної гуманізації. Зокрема, впровадження процедури попереднього звуження кола потенційних тіл на підставі допиту особи, яка здійснює впізнання, може суттєво зменшити обсяг необхідного перегляду. Крім того, альтернативним засобом виступає пред'явлення фото- або відеозображень загиблих, що дає змогу знизити психоемоційне навантаження і підвищити точність процедури завдяки технічній стабілізації зображення. Разом із тим, у випадках, коли візуальна ідентифікація є неможливою з об'єктивних причин – через тяжке пошкодження тіла, вплив вогню, вибуху або тривале перебування у відкритому середовищі – єдиним надійним способом встановлення особи є призначення судово-молекулярної експертизи. Використання методів ДНК-ідентифікації в таких умовах має розглядатись не як крайній захід, а як первинний механізм, що відповідає критеріям достовірності, юридичної значущості та збереження людської гідності загиблих і їх родичів.

Запровадження у Кримінальний процесуальний кодекс України обмежень щодо ініціативи призначення судових експертиз – а саме надання виключного права на це слідчому судді – суттєво ускладнює хід досудового розслідування в умовах дії воєнного стану. Зміни, ініційовані останніми редакціями КПК, фактично унеможливають оперативне призначення експертизи у разі, коли відсутній доступ до слідчого судді на відповідній території, що, в свою чергу, загрожує втратою доказової інформації. У цьому зв'язку обґрунтованим виглядає підхід, запропонований О. Лузаковою, яка вказує на доцільність розширення повноважень прокурора та слідчого на винятковий період для самостійного вирішення питань щодо призначення експертиз за постановою, без звернення до слідчого судді [7].

Такий процесуальний спрощений порядок може бути легітимований в умовах особливих правових режимів – за аналогією з уже наданими повноваженнями на проведення інших процесуальних дій за статтею 615 КПК України – і спрямований на досягнення балансу між правовою доцільністю, процесуальною гнучкістю та ефективним функціонуванням системи доказування. За умови забезпечення відповідного процесуального контролю, така модель не суперечитиме ані принципам захисту прав учасників провадження, ані вимогам допустимості доказів.

Окрему проблему становить забезпечення безпеки особи, яка бере участь у впізнанні, що регламентується ч. 4 ст. 228 КПК України [1]. Згідно з цією нормою, пред'явлення здійснюється таким чином, щоб особа, яку впізнають, не мала можливості бачити чи чути особу, яка здійснює впізнання. Проте в умовах воєнного стану відсутність спеціалізованих приміщень (із звуконепроникним або дзеркальним склом) робить застосування такого механізму технічно неможливим. У зв'язку з цим, на практиці вдаються до імпровізованих способів забезпечення ізоляції учасників впізнання, зокрема через використання автомобілів із тонованим склом або розмежувальних конструкцій. Така адаптація процедур підтверджена в Методичних рекомендаціях щодо організації проведення першочергових слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів у районі проведення антитерористичної операції [5].

Істотного переосмислення зазнали також правила допустимості використання показань у доказуванні. Згідно з оновленою редакцією ч. 4 ст. 95 КПК України, суд не має права формувати свої висновки на основі показань, отриманих поза межами судового засідання або за межами процедури, передбаченої ст. 225 КПК України, крім випадків, прямо передбачених положеннями ст. 615 КПК. Така імперативність покликана забезпечити достовірність джерела доказу та процесуальні гарантії стороні захисту.

Відповідно до ч. 11 ст. 615 КПК України, у кримінальних провадженнях, що здійснюються в умовах воєнного стану, показання, отримані під час допиту свідків, потерпілих або підозрюваних, можуть бути визнані допустимими доказами лише за умови здійснення повної технічної фіксації (відеозапису) ходу й результатів допиту. Щодо допиту підозрюваного, додатковою умовою виступає обов'язкова участь захисника [1]. Такі процесуальні фільтри спрямовані на гарантування змагальності, контролю з боку сторони захисту та обмеження дискреції сторони обвинувачення в умовах обмеженого доступу до традиційних судових процедур.

Процесуальні новації, запроваджені в умовах воєнного стану, передбачають суттєве коригування механізмів допустимості показань у доказуванні. Такі зміни стосуються виключно випадків, коли отримання показань відбулося за умов дії особливих правових режимів, і покликані зберігати баланс між необхідністю захисту прав учасників кримінального провадження та об'єктивними викликами, пов'язаними з веденням бойових дій.

Оскільки під час воєнного стану часто виникає необхідність у стислі терміни опитати значну кількість свідків і потерпілих, органи досудового розслідування вдаються до процедурної адаптації. Зокрема, на практиці поширеною є практика самостійного письмового викладення особами своїх показань у довільній формі, що хоч і не має доказового статусу, все ж виконує функцію орієнтувального джерела інформації.

У цьому контексті логічним виглядає ширше застосування ч. 11 ст. 232 КПК України, яка дозволяє проведення опитування в режимі відео- або телефонної конференції. Такий формат доцільний у випадках, коли особа об'єктивно не може прибути до слідчого чи прокурора через віддаленість місця перебування, стан здоров'я, службу зайнятість або інші обставини. Незважаючи на те, що опитування, відповідно до КПК, не є доказом у кримінальному провадженні, його проведення доцільне для оперативної оцінки ситуації, формування обґрунтування для подальших процесуальних кроків (наприклад, подання клопотання або скарги).

Разом з тим, існує низка обставин, які унеможливають або суттєво ускладнюють допит свідків чи потерпілих у судовому засіданні. До таких О. Марченко обґрунтовано відносить:

- постійне проживання на тимчасово окупованій або непідконтрольній території;
- евакуацію з відповідного населеного пункту; загрозу життю чи здоров'ю внаслідок бойових дій;
- мобілізацію або призов свідка/потерпілого на військову службу; виконання бойового завдання, що унеможливає явку;
- інші поважні обставини, пов'язані з виконанням службових функцій у зоні проведення АТО, ООС або за умов воєнного чи надзвичайного стану [5].

Ураховуючи обмежену можливість забезпечення безпосередньої участі таких осіб у судовому засіданні, особливої актуальності набуває застосування інституту допиту в режимі спеціального судового провадження відповідно до ст. 225 КПК України. Використання цієї процедури дозволяє зафіксувати показання на стадії досудового розслідування з дотриманням процесуальних гарантій, зокрема участі захисника, прокурора та слідчого судді, що забезпечує допустимість таких доказів в умовах відсутності реальної можливості допиту в суді.

Висновки

У процесі аналізу правової природи та особливостей реалізації слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану встановлено, що чинне кримінальне процесуальне законодавство України зазнало суттєвих трансформацій, спрямованих на забезпечення можливості проведення процесуальних дій у ситуаціях, коли звичайний порядок їх здійснення є непридатним або повністю заблокованим.

Окремі нормативні положення, зокрема ст. 615 КПК України, мають винятковий характер і створюють спеціальний процесуальний режим. Його застосування допускає відступ від загальних вимог щодо участі понятих, строків оформлення протоколів, порядку допиту та допустимості доказів. У статті доведено, що такі відступи є виправданими за умови дотримання основних процесуальних гарантій – відеофіксації, участі захисника, контролю з боку прокурора.

Узагальнення слідчої практики дозволяє виокремити низку проблемних аспектів. Зокрема, йдеться про: складнощі організації огляду місця події на територіях бойових дій; відсутність належного механізму пред'явлення для впізнання трупів у випадках масової загибелі; неможливість своєчасного призначення експертиз у разі відсутності слідчого судді; складність отримання та використання показань у суді за умов недосягності свідків або потерпілих. Окремо підкреслено, що формальне застосування загальних процесуальних вимог у виняткових умовах може не лише гальмувати досудове розслідування, а й унеможливити ефективне збирання доказів.

На підставі проведеного аналізу сформульовано аргументовану позицію щодо доцільності нормативного закріплення:

- альтернативних способів ідентифікації загиблих (фото-, відеозображення, ДНК-дослідження);
- спрощеної процедури призначення експертиз прокурором або слідчим у випадках об'єктивної недоступності слідчого судді;
- гарантованого механізму використання показань, зафіксованих у порядку ст. 225 КПК України, як способу збереження доказової інформації у виняткових умовах.

Системне вдосконалення процесуального законодавства з урахуванням викликів, зумовлених війною, є необхідною умовою забезпечення належного функціонування механізмів кримінального процесу та збереження балансу між публічним інтересом і правами людини.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI (ред. від 01.09.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Твердохліб І. М. Методика розслідування крадіжок, учинених в умовах надзвичайних ситуацій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2008. 19 с.
3. Щодо окремих питань здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану : Лист Верховного Суду від 03 берез. 2022 р. № 1/0/2-22. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/war/Inform_lyst_2022_03_03.pdf
4. Черниченко І. В., Мацола А. А. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство: електронне наукове видання. 2023. № 2. С. 358–363. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.62>.
5. Марченко О. А. Деякі процесуальні особливості проведення слідчих розшукових дій в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С. 661–665. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/160>.
6. Парфило О. А. Питання техніко-криміналістичного забезпечення розслідування інцидентів із саморобними вибуховими пристроями, виявленими в районі проведення АТО. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях : матеріали круглого столу (26 лип. 2016 р.). Київ, 2016. С. 91–94.
7. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : монографія. Харків : Право, 2018. 280 с.
8. Тетерятник Г. К. Кримінальне провадження в умовах надзвичайних правових режимів: теоретико-методологічні та праксеологічні основи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 297 с.
9. Цуцкірідзе М. С. Проблемні питання досудового розслідування в зоні проведення антитерористичної операції. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях : матеріали круглого столу (26 лип. 2016 р.). Київ, 2016. С. 148–149.
10. Про затвердження Інструкції з пошуку та транспортування тіл (останків) загиблих, померлих (зниклих безвісти) під час проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей : наказ Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства охорони здоров'я України, Служби безпеки України від 10 квіт. 2017 р. № 208/302/381/204. Офіційний вісник України. 2017. № 45. Ст. 1414.